

244

„VIRULJ!”

A Széchenyi sétátér Pesten

A budapesti köregetegben élő mai ember nehezen tudja elképzelni, hogy a múlt század elején Pest városa — falakkal, bástyákkal körülvéve — mint egy kis sziget feküdt a futóhomok óceánjában. Az angol utazó, John Paget (aki később egy Wesselényi-lányt vett feleségül, és Erdélyben telepedett le), 1835-ben így ír Pestről: „A terek nagy része igen célszerűen épült, csak az a kár, hogy valami központi helyzetű építmény híján üresek és elhagyottnak látszanak, meg aztán tág teret adnak ama homokbuckák felhalmozódásának, melyek időnként Pestre támadnak. Ez a homok Pest egyik legnagyobb csapása. Olyan finom, hogy behatol mindenbe, tönkreteszi a bűrt, megvakítja, egészségében támadja meg a lakoságát, még a londoni ködnél is inkább. Egy forgósél itt borzasztó valami. A vidék Pest körül homokos síkság, erdő vagy kert alig van a környéken, nincs semmi, ami megtörhetné a szél erejét, s így ha egyszer viharrá erősödik, majd minden akadály nélkül halad előre, a Duna folyása csak vonzza magához és végigsöpri Pest széles utcáit... Azt beszélik, hogy talán megszüntethetik a bajt a város környékének befásításával.”

Igen, erre törekedett már 1808-tól kezdve a József nádor által életre hívott Pesti Szépitő Bizottmány. Ekkor kezdik lebontani a városfalakat, s az elővárosokat hozzákapcsolják a Belvároshoz. A Pest körüli területeket, ahol csak lehetett,

parcellázták, és azzal a feltétellel adták el, hogy arra rövid időn belül építenie kell a tulajdonosnak, vagy pedig be kell fásítania, elsősorban a gyorsan növő, homokkötő akácfával. Ezeknek az időknek az emlékét őrzi a Terézvárosban, egy-egy fáról elnevezett utca a Kis és Nagy Akácfa utca, Kis és Nagy Hársfa utca, Kis és Nagy Diófa utca, Kis és Nagy Mező utca, Alsó és Felső Erdősor, és az eperfákkal beültetett városi telek: az Eprekert.

Senki sem szenvedett jobban a mindent feltartóztatathatatlanul elárasztó homoktól, mint Széchenyi István. Azt akarta, hogy a felemelkedő Magyarországnak igazi fővárosává legyen a Buda és Pest testvérvárosából egyesülő, állandó híddal összekötött Budapest. Így egybekötve a két város nevét ő használta először. Könyvet is írt „Pesti por és sár” címmel, még Döblingen is dolgozott rajta. (De csak halála után adta ki Török János 1866-ban.) Természetesen Széchenyi nemcsak a kézzel tapintható por és sár ellen küzdött, hanem az emberek lelkét elfojtó, elfullasztó közöny pora és sara ellen is.

Mint mindég, most is gyakorlatilag fogott hozzá a segítéshez: legalább egy közsétátér legyen Pest városának beültetve. A Duna-parton volt egy sétány, ahogy akkor mondták: „Promenade”, a Belvárosban. A Redout épülete előtt, fasorral, kis pavilonnal,

ahol üdítő italokat lehetett kapni. Ennek utódja a későbbi „Korzó”, s a „Limonadenhütte” helyén a költőktől is megénekelte, arnyas juharfák közt állott „Hangli”. De a „Lipót elő-város”-nak nem volt semmiféle tere sem. Széchenyi és felesége sem tudták gyermekeiket sehová se kivinni sétálni, játszani, jó levegőre, úgy hogy Lederer Ignác főhadseg-parancsnokot kérték meg, hogy az ő kertjében tartózkodhassanak.

A mai Roosevelt tér akkor a Dunán folyó kereskedelem „Kirákodó tere” volt, majd a Lánchíd építési területe. Széchenyi itt lakott, ezen a téren, előbb a „Diana fürdő”-ben, a mellette elvezető Fürdő utca neve ma József Attila utca. Ezután a Casino épületében lakott, ezt később Lloyd-palotának nevezték. Elpusztult a háború alatt, mint Széchenyinek utolsó pesti lakása is, a Roosevelt tér 7. sz. alatti Ullmann-ház. Ebből később, a szomszédos Wieser-házzal egybeépített Európa Szálló lett, majd a főkapitányság épülete. E három utóbbi palota Hild József tervei szerint épült.

A díszes épületek mögött azonban az ácsmesterek telepei és a komáromi kereskedők bódéi állottak: Wieser, Kardetter, Spiegel ácsmesterek rakarai óriási területeket foglaltak el. Spiegel később Tüköry-re magyarosított a nevét, s ezt őrzi az Arany János (hajdan Fő) utca és Széchenyi utca köztiarány utca. A Spiegel (Tüköry) utca 2. sz. ház szintén elpusztult, pedig az ennek helyére épült ház is viselhetne magán emléktáblát. Itt született Stein Aurél, a nagy felfedező és innen indult el 1887-ben India és a világhír felé.

A Szabadság tér helyén — ezt mindenki tudja — a komor, nagy kaszárnyaépület terjengett, a „Neugebude”, a hírhedt Új Épület. A körülötte fekvő terület is a katonaság jogkörébe tartozott, a kaszárnya biztonsága érdekében, és siralmasan elhanyagolt állapotban volt, mint „senki földje”. Széchenyi pedig azt akarta, hogy itt a pesti lakosság számára sétátér legyen. De ezért nemcsak a híres magyar közönyösséggel, hanem a bécsi hatóságokkal, Pest városával és a katonasággal is harca kellett kellenie.

Némelyek szerint József nádor mondta volna, hogy „a fa nem való a városba”, Mikszáth Kálmán pedig egy karcolatában azt írja, hogy Pest városa akart volna sétányt létesíteni, de Pistory és Sartory maradi tanácsstagok elgáncsolták. A két valóban élt tanácsnok nevét az író nyilván csak a szójáték kedvéért húzta elő, mert az egész, általa elmondott történet csak kitalált. A sétány Széchenyi kezdeményezése volt, s neki kellett, a Lánchídat is minden áron megakadályozni akaró, szűk látókörű pesti választópolgárokkal küzdenie.

Munkáját Széchenyi Pest városa gyűlésén kezdte meg, 1842. március 15-én és egy beszédben kifejtette tervét és elgondolását. Beszéde lényegét Pompéry János lejegyezte és Kossuth Hírlapjában közzétette. A haszon — mondja Széchenyi — az embereket nagy vállalkozásra indítja, ezért elmennek még Amerikába is. És talán Pestre is eljönnének. De pénzükrét kényelmet is akarnak a maguk számára. „No már — folytatja —, eljő ide egy gazdag fabrikás (gyárca), ki annyi com-

forrás szokott, s ki akarja vinni gyermekeit egy kissé a szabadba. Hova menjen? Ha kocsija van, s kerekei a kövezeten el nem törnek, csak kiviszi a gyermeket valahová: de ott aztán kитеheti őket a homokra...

Azután kifejti a sétatérnek az egészségügyin felül, társadalmi jelentőségét is, „...mondhatnám politikai tekintetből — egy sétatér akarnék állítani. Az embereknek egymáshoz kell simulni. De az erős, a ki vezérnek született s ki erre tehetséget érez magában, hogy a' mit akar, egyedül a' többiek segítségével nélkül is keresztül viheti, az nem igen simul; míg a' gyáva közlegény örökké elbúvik 's összezsongítja magát. Össze kell hát őket hozni egymással. Az ily összesimulásra egy tisztességes sétatér, a hol mindenféle színű ember összejö, a' legalkalmasabb eszköz. Ma köszöntik egymást, holnap egymástól cigarrót gyűjtanak, s végre majd észrevétlenül úgy járnak, mint a' kéményseprőőr írva van, a ki a folyosón találkozott egy pongyolába öltözött úrral, 's hirtelen megijedtek mindkettő egymástól, ez amaz fekete ördögnek, amaz viszont ezt fehér kísértetnek nézve, míg az ablakon egy sugárka belövelvén, egymásra ráismertek, — aztán békével ment mindenik tovább a' maga dolgá után. Kérem tehát alázattal a' tekintetes Rendet, méltóztassanak engem — és pedig mondom politikai szempontból — egy sétatér felállításában pártolni.”

Ezután terveinek megvalósításához egy „Pesti Sétatér Társaság”-ot, vagy „Gyüldé”-t (Promenade-Gesellschaft) szervez, s ebbe tagokat toboroz, megajánlásokat, adományokat gyűjt. Naplójába feljegyz, ha valakitől valamit kap, s hogy

már 14 000, 18 000, 23 000 forint van együtt. Az előkészületek 1844-ben már folynak, és sikerül Pest városától elérni, hogy a területet sétatér számára átengedje. Majd 1845-ben a bécsi, s aztán a pesti katonai parancsnokság is megadta beleegyezését.

Széchenyi felesége, Sailern Crescence 1846. március 3-án elülteti az első fát a sétatérén. E nap emlékét őrzi a vörös márványból készült emlékkő a gyermekjátóterré alakult sétány közepén (Telcs Ede és Mészáros Andor műve). Az emlékmű hátán a „ELENKOR” című lap 1846 márciusi számából vett idézet olvasható:

„Míg Széchenyi gróf fáradoz a' nagy kezdet valóstítása körül, azalatt neje első fáját ülteté be az új közsétatérnek, amelynek alapítója ugyanazon dicséretes magyar, tett és szó embere.”

„Azon pillanatban, midőn márc. 3-dikán a' grófnő a' platánt ezen szóval: „virulj!” a földbe ülteté, mozsárdurrogások rázták meg a' léget, 's hangos népörömkialtozás zendült meg. Minden jelenvolt hölgy, magasrangú úgy mint polgárosztálybeli megöntözték a' helyet és nyalábot.”

Széchenyi már május 31-én örömmel írja naplójába, hogy feleségével és Béla fiával megnézték a sétatér fát, és mindegyik megeredt.

A Sétatér megnyitása 1847. május 30-án történt. Tomala Ferdinánd pesti kereskedő ünnepélyt akart rendezni erre, de az a rossz idő miatt elmaradt.

A Széchenyi hagyatékában megmaradt s aláírt meghívó ívekről és jegyzőkönyvekből tudjuk, kik működtek közre a Sétatér létrehozásában. Hild József, Clark Ádám, Erhard

Ágost városi mérnök, Kauser Lipót pesti építész voltak a szakértők. Mellettük a környék lakói és Széchenyi barátai, néhány városi tanácsos, a Társaság tagjai, és első helyen Széchenyi titkára és jobbkeze, a hűséges Tasner Antal. 1848-tól, Széchenyi összeroppanása után ő tartja kezében a Sétatér ügyét is, éppen úgy, mint Széchenyi többi kezdeményezését is, a Lánchíd, az Alagút dolgait.

Hogy Széchenyi mennyire szívén viselte a Sétatér ügyét, látjuk gyakori naplófeljegyzéseiből. Barátainak, vendégeinek mutatja, családjával meg-megnézi, itt sétál és elbeszélget az emberekkel. József nádortól platánfákat kért és kapott a Városligetből, bokrokkal együtt. Fészből is hozatott fákat, de ezekkel nincs megelégedve. A sétány kerésze, Rupp György ízlése sem egyezik meg mindig az övével. „Csupa egyenes állású növényt ültet”, panaszojja naplójában.

Egy 1848 decemberében felvett leltárból megtudjuk, hogy a kis ligetben 18-féle, 1113 fa volt, s a kertész mindenféle szerszámmal el volt látva. Az utak sotterezottak, s rendszeresen locsolták őket, a sétatér kútjából, kerekes kocsin hordva szét a vizet.

A Sétatér mellett vezető út gyalogjárót (trottoir) már 1845—1846-ban kikövezték, a város és a környék háztulajdonosai segítségével. Ez utóbbiak közé tartozott Széchenyi is, mert a mai Kohó- és Gépipari Minisztérium épülete helyén állt bérház az övé volt, s a mellette lévő, volt Majtényi-féle ház is. Tilalomtáblák hirdették, hogy a Sétatérén szerkét, talicska, kutya nem járhat. Hogy ne is tévedhessenek be, vasráccsal zárták le a Sétatérre. A rács építésébe a

pesti kovács-céh kötött bele, az épülő kioszkba pedig a Szépítő Bizottmány... Mégis elkészült végül minden. 1847. július 7-én feljegyzi Széchenyi, hogy fagyaltot ettek az ő „kávéháza”-ban, Máskor „Limnadenhütte”-nek nevezi a kis épületet. A Sétatér bérletéért Steingassner János kávéfőző folyamodott és meg is kapta, úgy, hogy sok éven át ő tartotta rendben.

A fentmaradt iratokból még azt is megtudjuk, hogy a Sétatér délután 5 óra után lepete el a „publicum”. Kényelmére szolgáltak a platánfákat körülvevő padok, mulattatására pedig — 1850-től „zenemulatságokat” rendez Morelly Ferenc „zenekarmester”, hetenként egyszer, szerdán, rossz idő esetén pénteken, 6 krajcár belépti díj mellett. (De közhasznú intézmények javára is köteles zenei előadásokat tartani.)

Ebben az időben már „Széchenyi sétatér” a kis liget neve. A Társaság 1847. augusztus 16-án szép levélben köszönte meg Széchenyinek, hogy ezt a szívét-lelket üdítő sétányt létrehozta a „pesti por és sár” közepette. Azóta, hogy az Új Épületet lebontották, s helyén a pompás Szabadság tér született, a hajdani, első pesti közsétatér fedelésébe került. Amúgy is egyre sorvad, bódékkal épül be. De legalább olykor emlékezzünk meg róla, s mikor egymás után pusztulnak el városunk kertjei és parkjai, emlékezzünk Széchenyire, aki minden kivágott fát megsíratott. Ő már akkor is tudta, amit az orvostudomány csak sokkal később állapított meg, hogy az ember egészségesére nézve elengedhetetlenül szükséges a növények által kilelegzett, életet adó oxigén.

H. Boros Vilma